

FABRIEKS-KINDEREN.

EEN VRAAGSTUK DAT OOK HIER TE LANDE ZIJNE OPLOSSING NABIJ IS.

Eene heugelijke tijding is ons medegedeeld.

De Commissie van enquête naar den toestand der hier te lande op fabrieken arbeidende kinderen zal eerstdaags rapport uitbrengen van hare werkzaamheden.

Wij hopen dat dit verslag de wenschen van allen die in deze gewigtige aangelegenheid belang stellen bevredigen zal, maar bovenal dat het zal beantwoorden aan de goede bedoelingen van den heer Thorbecke, onder wiens beleid als Minister van Binnenlandsche Zaken deze Commissie vóór 4 jaren hare aanstelling gekregen heeft.

Niet onbelangrijk kan het zijn Z.Exc.'s woorden in herinnering te brengen, in Nov. 1864 uitgesproken bij gelegenheid dat aan dezen minister, even als aan zijn opvolgers bij de volgende begrooting, inlichting gevraagd werd omtrent de werkzaamheden van bovengenoemde Commissie:

„Ik verblijd mij dat de geachte spreker (Mr. Wintgens) dit gewigtig onderwerp ter sprake brengt en mij de gelegenheid geeft daarover een enkel woord te zeggen. Een enkel woord, helaas! want ik kan er op dit oogenblik niet meer van zeggen. Ik heb die Commissie, nu misschien anderhalf jaar geleden benoemd. Die Commissie werkt met de uiterste zorg. Zij heeft echter de perken van haar onderzoek misschien wel wat wijd uitgestrekt. Die Commissie, waarin een paar geneeskundigen zitting hebben, heeft gemeend het onderzoek, op grooter schaal dan nog ergens heeft plaats gehad, te moeten aanvangen. Men heeft den gezondheidstoestand, het vermogen van ademing, de sterkte van longen van de kinderen in de verschillende gemeenten van ons land met allerlei werktuigen onderzocht, alsmede de voeding en de leefwijze, en men is, naar de voorloopige mededeelingen, op een tamelijke hoogte.

„Maar ik voor mij moet de vrijheid nemen te zeggen dat ik het resultaat verlang te vernemen. Het komt mij voor dat men zulk een onderzoek nog wel tien jaren lang kan voortzetten en zeer interessante resultaten vinden, maar er moet beslist worden of wij maatregelen moeten nemen, en nu is mijn drijven bij de Commissie dat zij tot een resultaat kome, zonder nu al te zeer die interessante onderzoekingen te storen, die voor de wetenschap van nut, en, zoo als sommigen beweren, een model ook voor andere landen zullen kunnen zijn. Ik blijf daarom aanhouden op bespoediging en naar ik hoop, niet zonder gevolg. De taak van de Commissie is ook het doen van een voorstel, en daarna zal moeten worden overwogen of wij maatregelen kunnen nemen en of het noodzakelijk is maatregelen te nemen. Het initiatief van dergelijk voorstel is aan de Commissie opgedragen, maar de zaak zelve zal eerst dan wanneer de onderzoekingen tot een uitkomst zijn gebragt, tot eenigen maatregel kunnen leiden. Ik hoop binnen korter tijd dan nu reeds de arbeid der Commissie geduurd heeft, aan de Vergadering daaromtrent een voordragt te kunnen doen.”

Uit deze woorden zien wij dat het tot de taak der Commissie behoort met een voorstel voor den dag te komen, waarna zal overwogen worden of er maatregelen zullen worden genomen. Wij vleijen ons dat zulk een voorstel, en wel met aanbeveling van wettelijke regeling, door haar zal gedaan worden. Inmiddels achten wij het echter niet overbodig daar nogmaals de aandacht op te vestigen. Wij doen zulks door het hierachter volgende stuk, en achten ons gelukkig dit aan het licht te kunnen brengen, daar ons, toen wij met wettelijke regeling voor den dag kwamen, steeds toegeroepen werd: bewijs hare goed werking, bewijs dat het in Engeland geholpen heeft. De lezer zal die eischen in het volgende opstel bevredigd vinden. Het is door mij vertaald uit een nieuw werk getiteld: „Questions for a reformed Parliament.” London, Macmillan 1867, waar het in een uittreksel van het tiende hoofdstuk: „the progress of the working classes” gevonden wordt. De schrijvers hebben het, op verzoek van de uitgevers afgestaan, doch zeer verkort, van wege de ruimte die hun kon worden toegestaan, maar om die reden wordt het stuk in zijn geheel spoedig bij Mevr. Strahan te London uitgegeven.

Veel zal men er in vinden over het halve-dag-stelsel, dat wij, al moet het ook veel moeite kosten, op Nederlandschen bodem zouden wenschen te zien overgebragt.

Waar men met de lagere volkklassse, zoo als wij het voorregt

hebben, veel heeft kennis gemaakt, daar leert men dagelijks meer den strijd kennen die daar tusschen de stoffelijke belangen van het huisgezin en de geestelijke belangen van het kind ontstaan is. Het kind zou moeten leeren en minstens tot zijn 12^e jaar op school gaan, vele ouders begrijpen dat, maar de dure tijden en de weinige verdiensten van vader of moeder moeten hem reeds vroeg mede tot een kostwinner maken.

Door het „half-time system” worden beide bezwaren overwonnen, het kind aan eene aan zijn leeftijd eigen aangename afwisseling van werken en leeren onderworpen, en wat veel zegt — vooral bij arme ouders met groote gezinnen wier kinderen niet onder begeleiding de school kunnen bezoeken, en door welke, als zij 's middags om 4 uur 't huis komen dikwijls groote last veroorzaakt wordt — het kind op eene doelmatige en voordeelige wijze in de vrije uren van de straat gehouden.

Op hoogen prijs stellen wij alle pogingen, ook nu nog weder in de stad onzer inwoning aangewend, om te beproeven het schoolverzuim tegen te gaan, maar vooral in fabriekplaatsen zullen deze zonder wettelijke regeling, blijken vruchteloos te zijn. Moge daarom hetgeen wij thans gaan mededeelen weder velen voor een dergelijken maatregel winnen.

VOORUITGANG DER ARBEIDERSKLASSE.

De vraagstukken welke het meest voor het heldere doorzicht van het Engelsche werkvolk pleiten en duidelijk het belang van hunnen invloed op de wetgeving aan den dag leggen, zijn die vraagstukken, welke in eigen boezem opgeworpen, voornamelijk door hunne eigene bemoeijingen tot een praktisch resultaat gebragt zijn. Het vraagstuk fabriekarbeid bekleedt daaronder eene voorname plaats.

Onder het vroegere systeem werden vrouwen en kinderen 12, 14 ja somtijds meer dan 16 uren daags aan het werk gehouden en niettegenstaande de vreeselijke gevolgen van dezen aanhoudenden slaafschen arbeid op vele wijzen zichtbaar waren, meenden de fabrikanten in het algemeen dat eenige tusschenkomst, van welke zijde ook, ten einde zulke praktijken te beteugelen of te wijzigen, den katoenhandel met een gewissen ondergang zou bedreigen.

Zij die zich de beweging over mindere werkuren (short-time agitation) in herinnering brengen en die in deze beweging genoeg betrokken waren om den geest te begrijpen waarin zij geleid werd,

kunnen de beslist vijandige houding der fabrikanten tegen wettelijke regeling niet vergeten hebben. Het is onmogelijk om zonder glimlach de speeches te lezen die in de zitting van het Parlement van 1832—33 door de tegenstanders van dien maatregel gehouden zijn. Hunne namen te noemen zou werkelijk al te wreed zijn, zoo somber zijn de voorspellingen over den gewissen ondergang van het land, bijaldien de maatregelen, sedert door een stroom van ongekenden voorspoed gevolgd, als wet werden ingevoerd. De weinige mannen buiten de arbeidersklasse die in dezen strijd op hare hand waren, werden door de fabrikanten met een ontzettende minachting aangezien. Graaf Shaftesbury — toen lord Ashley — John Fielden, Michael Thomas Sadler, Richard Oastler en nog anderen streden dapper in deze zaak en verdienen dankbaar herdenkt te worden, voor hunnen belangeloozen en onvermoeide arbeid, maar even als Inkermann „the soldiers battle” is genoemd geworden, zoo komt de eer van dezen moeilijken strijd, die zegevierend eindigde, toe aan de arbeiders van Engeland, zoowel om de opofferingen daarvoor gevorderd als voor de weldaden daardoor verspreid. (*)

De zaak was met warmte door mannen uit iederen tak van

(*) Zie de redevoering van den Earl of Ellesmere in 1847 in het huis der Lords gehouden, toen hij het volgende zeide:

„My Lords! De maatregelen die u nu worden voorgesteld hebben haren oorsprong gevonden in andere kringen dan het overleg van iemand als ik die op uwe aandacht zoo weinig aanspraak mag maken. Haar oorsprong is te vinden in de bevolkte verblijven van den menschelijken arbeid; zij zijn ontworpen en uitgewerkt in de fabriek en de achterbuurt, te midden van het geraas der machines en van die menigte arbeiderswoningen die om de rensachtige schoorsteenen van Lancashire gevonden worden.

Dit ontwerp is geworteld in de ernstige ervaring door mannen en vaders opgedaan. Uit deze nederige, maar naar mijn overtuiging, door U niet te versmaden kiem, is het denkbeeld, in al die verzoekschriften waarmede de groene tafel overladen is, opgegroeid. Mannen van hoogere opvoeding — mannen wier leven eene aaneenschakeling is van praktisch philanthropischen arbeid, hebben door hunne goedkeuring en voorspraak veel gedaan om de zaak onder de aandacht van de wetgeving te brengen, daaronder zijn geneeskundigen van alle vakken, geestelijken van elke godsdienstige overtuiging. Uit zulk een kiem ontstaan en gegrond op zulke gevoelens en overtuigingen heeft die zaak, door veel moeilijkheid, tegen magtigen tegenstand haar weg gebaad, tot dat een invloedrijk deel van het kabinet en eene beslissende meerderheid in het huis der gemeenten daaraan hunne goedkeuring gehecht hebben, en aldus aanbevolen en ondersteund, de tafel van het huis der Lords bereikt.

De vertaler.

nijverheid aangevat. De fabriekarbeiders zelven echter waren een langen tijd minder werkzaam — en zulks kan geen opzien baren als men bedenkt in welk een vervallen toestand zij geraakt waren — dan de mannen van andere bedrijven die tot deze zaak meer uit deelneming dan uit eigen belang getrokken waren. Deze mannen gaven hun geld, hun tijd en hunne krachten tot bevordering van deze zaak, niet omdat zij zelve regstreeks de nadeelen van fabriekarbeid ondervonden, maar omdat zij de vreeselijke verwoesting zagen, welke die om hen henen maakte. Naarmate echter de beweging vorderde nam het fabrieksvolk langzamerhand in grooten getale daaraan deel.

In Februari 1832 bood mr. Sadler aan het huis der gemeenten eene petitie aan van 10,000 arbeiders uit Leeds, meest werkzaam in fabrieken, met verzoek dat het huis maatregelen mogt nemen om den arbeidstijd voor kinderen te beperken, en verzoekschriften met tallooze handteekeningen werden in den loop van diezelfde zitting uit bijna de meeste en voornaamste fabrieksteden aangeboden — uit Bradford een met circa 10,000, uit Huddersfield met 10,000, van de werklieden der fabrieken van stoomweefgetouwen uit Glasgow een petitie waarop in twee dagen 6 à 7000 handteekeningen geplaatst waren, behalve de monster-petities van 130,000 en 138,000 door mr. Sadler en lord Morpeth aangeboden, de laatste echter voor een groot deel geteekend door menschen tot de landbouwersbevolking van Yorkshire behorende. In de volgende zitting vermeerderden deze cijfers, Bradford zond 12,000 tot 16,000 handteekeningen.

Nadat lord Ashley de leiding van deze quaestie op zich genomen had, verklaarde hij op 3 Juni 1833 dat hij met even veel regt kon zeggen gemagtigd te zijn de meening der arbeiders uit te spreken als eenig geacht lid zulks zeggen kon met betrekking tot degenen die hem afgevaardigd hadden. Afgevaardigden waren uit de fabrieksdistricten over dit vraagstuk tot hem gezonden, en deze waren even eerlijk gekozen als eenig lid hier tegenwoordig. Vier afgevaardigden waren in London, gekozen door de werklieden van het West Riding van Yorkshire en Lancashire.

Te vergeefs werden de arbeiders door de tegenstanders wijsgemaakt dat mindere werkuren minder loon zouden geven; dat hunne kinderen genoodzaakt zouden zijn in ledigheid langs de straten te loopen, en dat vrouwen die toen een mooie weekhuur hadden, zonder fatsoenlijk middel van bestaan zouden geraken, en boven alles, dat vreemde concurrentie gewis den katoenhandel

van het land in de handen van de mededingers op het vaste land zou spelen, wier handelingen niet door het dwaze geschreeuw van misleidde volkshoopen gecontroleerd werden.

Op deze beweringen gaven de werklieden weinig acht. Als het noodig was, zeiden zij, zouden zij zich de mindere loonen getroosten, maar zij waren besloten om, wat er ook van de katoennijverheid kwam, hunne vrouwen en kinderen van den overmatigen arbeid die hen vermoordde te verlossen (*). Bij eene zekere gelegenheid stelde zij, de fabriekskinderen in eenen optogt ten toon, juist toen zij van hun werk kwamen — uitgemergeld, bleek en als schimmen — een van de droevigste tooneelen die op aarde was aanschouwd sedert arbeid levenspligt geworden was.

De optogt had plaats op een Zaterdag middag, bij gelegenheid dat Oastler en Sadler Manchester bezochten. Waar de stoet voorbijging, schenen de menschen die aan beide zijden van de straat waren, als verplet, en toen zij te Peterloo, waar zij door genoemde heeren zouden aangesproken, worden een lied aanhieven, God smee-kende dat hij de mannen die zooveel voor hen deden, mogt zegenen, klonk hun klagend lied als een beroep op den Vader die in de hemelen is om hen van de vreeselijke verdrukking onder welke zij zoo te lijden hadden te verlossen. Bij het hooren daarvan sprongen mannen en vrouwen de tranen in de oogen, en hoewel nog met een uitstel van eenige jaren, de grondslag tot de wet der mindere werkuren was gelegd.

GEBRUIK DOOR DE ARBEIDERSKLASSE VAN BETERE REGELING GEMAAKT.

Wij moeten nu bewijzen dat de betere regeling van de laatste vier en dertig jaar geen doode letter geweest is, dat de arbeiders getoond hebben te weten hoe er gebruik van te maken, zoo wel voor hun eigen als voor het nut van alle klassen der maatschappij. Voor iemand die nadenkt is het toenemen van den algemeenen voorspoed voldoende om het feit te bewijzen.

De algemeene voorspelling van de tegenstanders dezer wetten op de fabrieken was, dat zij de loonen zouden verlagen, dat zij de voortbrenging zouden verminderen, en dat de arbeiders den vrijen

(*) Zie b. v. de redevoering van Mr. Sadler op 14 Februarij 1862 gehouden, waarin hij zeide: „dat hij voor talrijke vergaderingen gestaan had, waarvan sommige door 20,000 menschen waren bijgewoond, en waar de vraag rondweg hun gedaan werd: wilt gij aan een vermindering van loonen uwe toestemming geven.”

tijd hun geschonken zouden misbruiken. Juist het tegendeel gebeurde, loonen en voortbrenging zijn vermeerderd en een zeer groot aantal arbeiders ten minste hebben geleerd hoe men van zijn vrijen tijd uitmuntend gebruik kan maken.

De loonen der fabriekarbeiders stegen in de jaren tusschen 1844 en 1860 van tien tot twintig pCt. Het aantal spinnen steeg tusschen 1850—1865 van 17,099,231 tot 30,387,267. Het aantal ellen katoen dat in 1830 werd gemaakt toen de fabrikanten zonder beperking zoo veel uren lieten werken als zij goed vonden was 914,773,563, terwijl zij in 1860 dertien jaren nadat de domme werklieden en „sentimentalisten” hunne handen gebonden hadden 4,431,281,728 produceerden, hetwelk eene vermeerdering is van 384 pCt.

De wettelijke regeling, een maatregel door elke beschouwing van menscheijkheid en recht aanbevolen, werd niettegenstaande al wat magt, rijkdom en stand in de wereld tegen haar vermogten door de pogingen der arbeiders in de fabriekdistricten, bijgestaan door eenige welwillende en verlichte leden van het parlement, met uitmuntend gevolg in praktijk gebragt en deze maatregel, in plaats van eenige klasse benadeeld te hebben, is allen die hij trof tot zegen en voordeel geweest.

Wij wenschen daarom aan de wettelijke regeling alleen niet al de gunstige gevolgen toe te schrijven die ongetwijfeld aan andere hervormingen van hetzelfde tijdvak mede te danken zijn, zooals in het bijzonder de intrekking der graanwetten, de algemeene verbetering van het financieel beheer; maar het valt niet te ontkennen dat het stijgen der loonen, de vermeerderde voortbrenging met de beschermende maatregelen zijn zamen gegaan, dat het een het ander niet gehinderd heeft.

Een gunstig gevolg dat meer onmiddellijk aan de bescherming door wettelijke regeling kan toegeschreven worden, is de betere gezondheidstoestand der werklieden. Het meest verblijdend bewijs daarvan vinden wij in een opstel door Mr. Robert Baker, één van H. M. fabriek-inspecteurs, te Bradford op de vergadering der Social Science Association voorgelezen: „Over den invloed van mindere werkuren op den fysieken toestand”. „Daar is”, zoo zegt hij, „eene ontzaggelijke vermeerdering van arbeiders met 92 pCt. terwijl het aantal vrouwen met 131 pCt. vermeerderd is en er bijna even veel kinderen zijn als vroeger, *en nogtans zijn bijna alle ziekten welke in 1832 eigen waren aan fabriekarbeid, geheel verdwenen.* Zelden of ooit zien wij een geval van binnenwaarts gebo-

gene knieën of van platvoeten, somtijds nog een geval van ligte ruggegraatsverkramping, meer voortkomende uit het arbeiden met slecht voedsel, dan uit het arbeiden zelve. Het „fabrieksbeen” zien wij niet meer, behalve als een herinnering aan het droevig verleden bij een of ander oud mensch. Het uiterlijk der arbeiders is opgeruimd, zij zien er gezond uit en zijn goed gevormd.” Andere bewijzen slaan wij over.

Laat ons nu letten op de gevolgen van het stelsel van opvoeding door wettelijke regeling verkregen. En hier moeten wij dadelijk een tegenwerping tegen dat stelsel van onwaarde verklaren, namelijk dat het de kinderen naar die bedrijven heeft gelokt welke daaraan niet onderworpen zijn. Dat het eenigermate het geval geweest is kan toegeschreven worden aan het feit dat het getal kinderen in fabrieken verminderd is in plaats van vermeerderd. In 1835 waren er 56,455 aan 't werk, in 1838 slechts 29,283, in 1858, 46,071 terwijl de bevolking in dien tusschentijd zeer vermeerderd was. Bovendien is het opmerkelijk dat van het laatste cijfer niet minder dan 44,769 in Engeland werkzaam waren tegen 1,188 in Schotland en 114 in Ierland. Het verschil in getallen kan dienen om de verschillende zienswijze met betrekking tot de resultaten der wet ten noorden en ten zuiden der rivier de Tweed te verklaren.

Mr. J. D. Campbell, oud-fabriekinspecteur, gaf in eene discussie over het bewijzen van schoolgaan, noodig als voorwaarde om te kunnen gaan werken, als het resultaat van zijn waarneming aan, dat de bepalingen voor het onderwijs in de fabrieken, bijna geheel in het district Glasgow mislukt waren, en hij meende dit ook als de ervaring van de andere inspecteurs te kunnen vaststellen. De ouders zonden liever hunne kinderen naar de bedrijven waar zij den geheelen dag konden werken. Zelfs wanneer kinderen op fabrieken gingen waar het halve-dag-stelsel moest worden toegepast, zochten zij zoo spoedig als er maar gelegenheid was andere bedrijven op, waar zij het volle dagloon konden verdienen, en het gevolg was dat de fabrikanten met „half-timers” niets te doen wilden hebben.

Dit getuigenis is niet te weerspreken, hoewel weinig vereerend zoowel voor de fabrikanten als voor de arbeiders in Schotland. Maar van Engeland is het getuigenis geheel anders. Mr. Redgrave zegt in een opstel dat door hem op het Internationale weldadigheids-congres in 1862 werd voorgelezen: „Vóór dat de regeling bij de wet was aangenomen, hadden maar weinige kinderen gelegenheid om de school te bezoeken.... Gedurende de laatste dertig

jaren werkt ieder kind maar een halven dag in de fabriek en gaat drie uren op dien zelfden dag naar school. Nu gaan er ongeveer 34,000 kinderen naar school die goede vorderingen maken en de inkomsten van het huisgezin vermeerderen.

Evenzoo zegt Mr. E. D. J. Wilks, secretaris van het Britsche en buitenlandsche schoolgenootschap, met betrekking tot de bepaling van het onderwijs in de fabrieken, in een opstel door hem in 1859 te Bradford in de Social Science Association voorgedragen: „Ik aarzel niet mijne overtuiging uit te spreken, gegrond op feitelijke, langdurige en uitgebreide waarneming, dat over het algemeen genomen hare uitwerking zeer heilzaam geweest is, niet alleen uit een opvoedkundig maar insgelijks uit een maatschappelijk oogpunt. De resultaten hebben bewezen dat het beginsel in theorie goed, als wettelijke voorziening wijs, en in de uitvoering praktisch is. Nadeelen die men vreesde, zijn niet gezien, en voordeelen die men nauwelijks kon verwacht hebben zich bij toeneming voorgedaan. Om de laatsten mag het feit, in zijne maatschappelijke gevolgen van grooter beteekenis misschien dan eenig ander feit van dezen tijd, genoemd worden, dat de voortreffelijkheid van schoolbezoek gedurende den halven tijd, boven dat van den vollen tijd of van het leeren *plus* werken, boven leeren alleen, gebleken is.

Waar goede scholen waren opgericht is het gebleken, om de woorden van Mr. E. Chadwick uit Glasgow in 1860 gesproken, te gebruiken: dat in drie uren de „half-timers” even veel leerden als de kinderen die dagelijks vijf of zes uur op de schoolbanken zaten; de goed onderwezene „half-timers” waren meer verstandelijk ontwikkeld dan de scholieren die den vollen tijd bleven, door dezelfde meesters onder hetzelfde stelsel onderwezen.

Mr. Akroyd zeide reeds op het Congres van de Social association in 1864 gehouden, dat hij en zijn vader het halve-dag-stelsel hadden tegengewerkt, maar dat hij nu de uitbreiding van het beginsel voor alle soorten van arbeiders voorstond, en nu uit de opgedane ervaring opmaakte dat de maatregel die zoo weldadig op de kinderen in de fabriekdistricten had gewerkt, even voordeelig zou werken op de kinderen in de landbouwdistricten.

De ervaring heeft op die wijze geleerd dat de uitslag van de wettelijke regeling wat het onderwijs betreft, daar waar hare bepalingen degelijk zijn uitgevoerd, ten minste even verblijdend geweest is als hare gevolgen op den fysieken toestand der arbeiders, en als zij in sommige districten niet die grondige gevolgen gehad heeft, dan is het alleen omdat het beginsel te beperkt wordt toegepast.

En nu letten wij op den uitslag in het algemeen. „De wetten op de fabrieken vonden bij velen onzer,” zegt Mr. Edmund Potter, „tegenstand, op grond dat zij uit een economisch oogpunt onjuist zouden zijn, en een onregtvaardige inmenging daargestelden in de belangen van arbeid en vermogen. *Zij zijn echter uit een maatschappelijk oogpunt zeer weldadig geweest* . . . De bevolking in de katoendistricten is in de laatste dertig jaren spoedig en deugdelijk verbeterd. . . . Geen arbeidersbevolking in het Vereenigde Koninkrijk heeft naar ziel en ligchaam op zulk een hoog en krachtig standpunt gestaan.”

In 1832 toen zij dag aan dag onder den last van overmatigen arbeid zoo wel wat den leeftijd als den duur aangaat dieper en dieper zonk, was de fabrieksbevolking beneden het peil der arbeidersklasse in het algemeen. De toestand van zaken is nu, volgens oordeelkundige waarneming, geheel veranderd.

Bij den ergsten nood in de katoencrisis, zeide de reverend J. P. Norris in een opstel over het halve-dag-stelsel in 1862 op de vergadering van de Social science voorgelezen „het was juist verleden week dat een van de voornaamste fabrikanten in Manchester, sprekende van het geduld en de volharding waarmede eene bevolking van vele duizende werklieden gebrek zonder wederga verdroeg, tot mij zeide: „Ik weet uit mijne ervaring niets merkwaardiger op te noemen dan de ontwikkeling gedurende de laatste vijftien jaren in Lancashire, en ik schrijf dit voornamelijk toe aan de weldadige werking van de fabriekswetten opgenomen door de fabrikanten als in hun wezenlijk belang.”

„De menigte”, zegt Mr. Redgrave in zijn opstel „over fabriek-inspectie in Groot-Brittannië op het internationale weldadigheidscongres in 1862 voorgelezen”, heeft zich het voorrecht haar geschonken waardig gemaakt; zij heeft er geen misbruik van gemaakt, hare verstandelijke vermogens zijn meer ontwikkeld, hare zeden verbeterd en haar maatschappelijk welzijn is toegenomen, zij heeft alles en zelfs meer dan zij kon verwachten van de wettelijke regeling op de fabrieken verkregen, en nogtans is zij door den goeden uitslag niet bedwelmde geraakt. Veel zou er kunnen verhaald worden van hetgeen de arbeiders met hun vrijen tijd gedaan hebben, hoe zij avondschoolen hebben bijgewoond, hoe de vele vereenigingen tot onderlinge nuttige bijeenkomst door hen op hoogen prijs zijn gesteld geworden, hoe de vrije dagen met Paschen en Pinksteren in meer behoorlijke uitspanning zijn doorgebracht, hoe hunne ontwikkeling, hun eerbied voor gezag en hunne geheele houding als arbeiders met de ontwikkeling der eeuw hand aan hand zijn gegaan.”

Maar misschien is nog het merkwaardigste gevolg van de Factory Acts hun uitwerking op de fabrikanten. Blijkens sommige van onze aanhalingen zijn de fabrikanten van de hevigste tegenstanders tegen wettelijke regeling, nu meest allen hartelijke voorstanders geworden, en zooals mr. Redgrave naar waarheid zegt: „nu de eerste voorstanders van volksontwikkeling, — bevorderende de oprigting van fabriekscholen, van opvoedkundige inrigtingen, van parken, baden, waschhuizen, die opzettelijk voor de fabriekarbeiders worden daargesteld.” Van daar die prachtige etablissementen als Saltaire en Akroydon, waarop Engeland zich mag beroemen, van daar die vorstelijke giften der Crossleyss en zoo vele anderen. Het is niet te veel gezegd, dat de eenvoudige fabriekarbeider door zijne volharding om eene regtvaardige wetgeving door te drijven, zijn eigen meester beschaafd en zedelijk ontwikkeld heeft.

Oogenschijnlijk mogen wij te veel tijd aan het onderwerp van wettelijke regeling van fabriekarbeid, bijzonder in de katoendistricten gegeven hebben, maar deze leveren in vele opzigten een type van het geheel. Vooreerst moet herinnerd worden dat onze uitvoer van de katoen alleen in 1860 52,000,000 lbs. bedroeg van de 135,000,000 lbs. dus bijna $\frac{1}{2}$ van het geheel. Bovendien heeft het stelsel van den arbeider door de wet te beschermen in de katoendistricten de langste proef ondergaan, (er is nu een geslacht over heen gegaan) en heeft het gedurende de ongehoorde ellende van de katoencrisis, zijn heilzamen invloed duidelijk bewezen. Een stelsel dat de dubbele proef én van tijd én van spanning zonder voorbeeld heeft doorgestaan, kan onmogelijk slecht zijn.

Wij hebben daarom alle reden om op grond van den goeden uitslag der wettelijke regeling in de fabriekdistricten te besluiten dat langzaam maar zeker, in evenredigheid van den tijd waarin, en van de uitgestrektheid waarover zij is toegepast geworden, de zelfde gevolgen in alle andere bedrijven aan haar onderworpen zullen gezien worden. Ja zelf, wat die bedrijven betreft, die eerst in 1864 door de Factories Extension Act onder dit stelsel zijn gebracht, daarin zijn reeds bewijzen van de gunstige resultaten voorhanden, terwijl die fabrikanten door de ervaring van hunne medefabrikanten geleerd, bereidwillig medewerken aan de uitvoering der wet. „Daar kan geen twijfel meer bestaan.” zeide mr. Baker op 5 Juni 1865, „of de wijsheid van het Parlement, door in de verschillende bedrijven de werkuren gelijk te maken, zal overal de gunstigste resultaten ten gevolge hebben.”

Leiden, 6 Nov. 1867.

MR. SAMUEL LE POOLE.